

AARNI PENTTILÄ

ÉSZREVÉTELEK A NYELVTAN RENDSZERÉRŐL

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1959. április 21-i felolvasó ülésén

Mivel pár évvel ezelőtt fejeztem be az első részletes finn leíró nyelvtan írását és mivel tudom, hogy a tisztelt Akadémia egy nagy magyar leíró nyelvtan elkészítésével foglalkozik, úgy gondolom, hogy a finn nyelvtan írásakor általam követett főbb irányelvek ismertetése érdekelni fogja Önöket.

Előadásom tárgya tehát a nyelvtan rendszere, fölépítése lesz.

Mint más nyelvtanírók, nyelvtanomban én is arra törekedtem, hogy az rendszeres leírása legyen az illető nyelvnek, — jelen esetben a finn nyelvnek. Mit jelent ez a célkitűzés? Pontosabban mi ennek a tartalma?

Most úgy látszik, mintha eltérnék igazi témámtól, mikor arra merem kérni Önöket, tisztelt hallgatóim, gondoljanak egy pillanatig a következő kis feladatra. Szíveskedjenek megfigyelni, hány szó van a következő rövid mondatban: *Az egyik fiú a másik fiúval az egyik boltból a másikba szaladt.* Úgy vélem, vannak olyanok, akik szerint 12 szó van ebben a mondatban, mások viszont csak 9 szót figyeltek meg (*Az, egyik, fiú, másik, fiúval, boltból, másikba, szaladt*), ismét mások pedig csak 6 szót vettek észre (*az, egyik, fiú, másik, bolt, szalad*). Ez a példa igen világosan mutatja, hogy a szó szónak sokféle, legalább háromféle jelentését kell megkülönböztetnünk. Másképpen nem érthető meg, hogyan számolhatják háromféle, egymástól eltérő módon e mondat szavait, és mind a három számítás (12 szó, 9 szó, 6 szó) igaz. Mindenki másféleképpen számolta össze a szavakat, másféleképpen értelmezte a szó fogalmát. Ezen kis eltérés után visszatérhetünk a témára, a nyelvtan rendszerére.

A kérdés bevezető megvilágítása végett tegyük fel, hogy rendszeres leírást, azaz nyelvtant kell adnunk egy olyan nyelvről, amelyben csak két különböző jel van: *a* és *b*, valamint azok egymást követő kapcsolatai. Ilyen kétjelű, azaz kétszavú nyelv nyelvtanának megírása könnyű feladat lenne. Rendszeres leírása abból állna, hogy felsorolnánk e nyelv szavait és kifejténénk, milyen feladatokra alkalmazhatók azok, más szóval megmondanánk jelentésüket vagy esetleg jelentéseiket. A nyelvtannak ezenkívül fel kell tüntetnie, milyen jelkombinációk lehetségesek az illető nyelvben, mind a kettő-e, avagy csak az egyik, közölni kell továbbá azt a célt vagy azokat

a célokat, amelyre vagy amelyekre az illető kombinációk szolgálnak. Úgy vélem, hogy egy ilyen nyelvtan rendszerességét és teljességét aligha vonná kétségbe valaki. Ime előttünk áll a nyelvtannak valamilyen ősfarmája.

Talán kicsinyességnek látszik, ha ezzel kapcsolatban még külön megemlítem, hogy az a két jel vagy — mondhatnánk úgy is — az a két szó, amelyet az általunk elképzelt nyelv tartalmaz, nem azonos azzal a két fehér ábrával, amelyet az imént a táblára rajzoltam. Hiszen ha a kettő azonos lenne, a két ábra letörlése esetén nyelvünk teljes szókinését elvesztené. Természetesen olyan „nyelvet” is el lehet képzelni, amelyben csak két konkrét jel van, például éppen az a kettő, amelyet a táblára írtam. De egy ilyen nyelv használata igen nehézkes lenne, sőt kombinációk alkotása nem tudom, hogyan történhetnék. Hogyan tudnám a krétarajz *a*-ját a tábláról leválasztani és a *b* mellé helyezni, vagy ellenkezőleg: a *b*-t leválasztani és az *a* mellé helyezni? Szerencsére azonban erre nincs is szükség, mert ilyen nyelvtan megírása eszünk ágában sincs. Ehelyett olyan kétjelű nyelv nyelvtanának megírásáról van szó, amelyben a két jel, *a* és *b*, nem azonos a táblára írt két grafémával, hanem valójában a jelek, illetőleg szavak egész seregét jelenti. A táblán levő, krétával írt *a* és *b* hozzátartozik az *a* meg a *b* jelölte jel-, ill. szócsoporthoz, de hozzájuk tartozik még számtalan valóságos, krétával vagy tintával írt, nyomtatott és egyéb ugyanolyan ábra is. Olyan nyelvre gondolunk tehát, amelyben csak két szó van, de amelyben ugyanakkor határtalan mennyiségű szó lehetséges, ti. ennek a két szónak az alkalmi megvalósulásai, realizációi.

Ennek a körülménynek külön említése szörszálhasogatásnak tetszhetik, hiszen a mindennapi beszédben egészen általános dolog, hogy ugyanaz a szó hol egyetlen konkrét létezőre, hol pedig a kérdéses létező egész csoportjára vonatkozik. Mikor pl. asztalról beszélünk, az asztal szó vonatkozhatik egyes konkrét asztalra éppenúgy, mint általában az asztalra, minden asztalra, az asztal fogalmára vagyis egész asztalcsoporthoz. Ugyanígy az általános szóhasználatnak megfelel és általában helyes értelmezést is eredményez, ha két szóról: *a*-ról és *b*-ről beszélünk. De pontosabban véve kétféle értelmezés lehetséges: vagy az, hogy az *a* és *b* szavakat éppen az előttünk levő, krétával írt betűkre vonatkoztatjuk, vagy pedig azokra a betűcsoportokra, amelyekhez ezek is hozzátartoznak számtalan hozzájuk hasonlóval együtt. Jóllehet a „két szó” kifejezést mindenki az utóbbi szándékolt módon értelmezi, mégis elképzelhető, hogy nem a mindennapi szóhasználatnak megfelelően közlöm Önökkel az illető nyelv jeleire vonatkozó tudnivalókat, hanem a kétféle értelmezés lehetőségének kizárásával. Semmi sem akadályoz bennünket abban, hogy pontosabbak legyünk, mint általában, és az egyes konkrét létezőket, többek közt a szavakat, más módon jelöljük, mint a létezők, ill. szavak csoportjait. Most így járok el. Hogy elkerüljek minden kétértelműséget — bár igen ártatlan kétértelműséget —, leszögezem a következőket: a kérdéses nyelvbe két *jelcsoport* tartozik. Az egyik az „*a*”, a másik pedig

a „*b*”. Az első jel, az „*a*”, olyan csoportra vonatkozik, amelyhez számtalan különböző *a* betű tartozik, a másik jel, a „*b*”, pedig olyan csoportra vonatkozik, amelyhez számtalan *b* betű tartozik. Elvileg ugyanilyen pontosabb értelmezés lehetséges a nyelvészeti szóhasználat terén is. Ezentúl tehát egyelőre nyelvünk „*a*” és „*b*” jeleit *szavaknak* nevezem, viszont a szavak alkalmi realizációit, a krétával vagy tintával írt, látható, nagy, kicsiny, rosszul vagy jól rajzolt ábrákat ezentúl nem nevezem többé szavaknak a mindennapi nyelvhasználat módjára. A finn nyelvben az utóbbiak számára könnyű volt új, saját elnevezést találni, s ez: a *sane*, amely a *sana* „szó” származéka. A magyarban egy latin szóval talán *vokabulumoknak* nevezhetnénk őket.

Mindezek után megállapítom, hogy a vizsgálandó nyelvben két szó van, de számtalan *vokabulum*, azaz a két szónak számtalan alkalmi megvalósulása, realizációja van. Továbbá idetartozó az utóbbiak kombinációja. Milyen ennek a nyelvnek a nyelvtana, azzal is tisztában vagyunk.

A nyelvtanírás feladata bővül és ugyanakkor jóval nehezebb lesz, ha a jeleknek és azok kombinációinak száma növekszik. Először is technikai nehézségek merülnek fel. Ha a jelek száma igen nagy — ha tíz és százezer szóról van szó —, a jelek felsorolása, valamint az alkalmi realizációk jelentésének magyarázata rendkívül nagy munkát igényelne. Technikai okokból a nyelv jeleinek felsorolása és realizációik jelentéseinek magyarázata — mint tudjuk — elkülönült a nyelvtantól, és különleges művek, a *szótárak* feladata lett. A jelkombinációk jegyzékeinek összeállítása szintén legyőzhetetlen feladattá vált a jelek megszorodása következtében. Olyasféle kombinációjegyzékek, mint pl. a parlőrökéi meg a közmondásgyűjteményekéi, természetesen csak elenyészően csekély hányadát alkotják az összes jelkombinációknak és ezekre a felsorolási módszer gyakorlatilag aligha alkalmazható messzemenően. Ezt a nehézséget nem lehet legyőzni a nyelvtantól való elkülönítéssel. A jelkapcsolásnak (kombinációtannak) a nyelvtan keretén belül kell helyet foglalnia, és a nyelvtanírónak különleges módot kell kitalálnia a kombinációk leírására.

De a kombinációk leírásán kívül egyéb, nem technikai jellegű nehézségek is merülhettek fel nyelvtanírás közben a jelek számának megnövekedése következtében. Nézzük csak :

Ha például két szó helyett négy különálló szavunk lenne : „*a*”, „*ak*”, „*b*”, „*bk*”, akkor nyelvtanunk némileg már bonyolultabbá válnék. De azzal még ne törődjünk, hogy az említett nyelvnek a szókincse, valamint lehetséges kombinációinak felsorolása terjedelmesebb lesz, mert a növekedés nem olyan nagy, hogy a szójegyzékek készítése ne lenne továbbra is könnyű feladat. Technikai nehézségek tehát nem lennének. Mégis helyénvaló ezen utóbbi eset tárgyalása, mégpedig azért, mert vele kapcsolatban egy olyan körülmény merül fel, amelynek szerintem nagy jelentősége van a különféle nyelvek nyelv-

tanainak írásakor. Nagyon lehetséges ugyanis, hogy az „a” és az „ak” szavak realizációinak jelentései ugyanúgy térnek el egymástól, mint a „b” és a „bk” szavak realizációinak jelentései. Például az „almák” és az „alma” szó jelentései esetleg csak ugyanannyiban térnek el egymástól, mint pl. a „békák” és a „béka” szavak realizációinak jelentései. Ha valóban így lenne a dolog — és nagy általánosságban így szokott lenni —, akkor azt mondhatjuk, amit általában szokás is mondani, hogy nyelvünkben nem n é g y szó van, hanem továbbra is csak k e t t ő, ti. az *alma* és a *béka*. A négy szó valójában nem négy, hanem két szó két-két s z ó a l a k j a. Az egyik szó szóalakjai „a” és „ak”, a másik szóé „b” és „bk”. A jelek száma tehát ez esetben nem növekedett, hanem továbbra is megmaradt kettőnek. A továbbiakban ezért az „a”-t és „ak”-t, a „b”-t és „bk”-t, ezt a négy képződményt nem s z ó n a k, hanem s z ó a l a k n a k nevezük. Úgy vesszük ugyanis, hogy ezek k é t szót képviselnek, s ezért nincs jogunk arra, hogy az „a”-t, „ak”-t és a többit ugyanúgy szónak nevezük, mint eddig tettük. A szóalakoknak ugyanis, amelyeknek a száma a mi esetünkben négy, valami másnak kell lenniök, mint a szavaknak, amelyekből a mi nyelvünkben csak kettő van. Ahogyan az imént a *szó* terminusát szabatosabbá tettük azáltal, hogy különbséget tettünk *szavak* és *vokabulumok* között, ugyanúgy most még tovább szabatosítjuk a *szó* terminust, és szavakon kívül beszélünk szóalakokról is. Ezentúl tehát az olyan képződményeket, amelyekből az általunk elképzelt nyelvben csak kettő van, így jelöljük: „A” és „B”, s csupán ezeket nevezük szavaknak.

Végeredményben tehát a *szó* terminust eddig három új terminussal helyettesítettük. A nyelvekben általában vannak: 1. (először) olyan képződmények, amelyek jelentkezhetnek több alakban is, pl. raggal bővülve, vagy pedig csupán *e g y* alakban, azaz ragozatlanul; ezek a szavak, 2. (másodszor) s z ó a l a k o k; 3. (harmadszor) a szóalaknak vannak látható vagy hallható, leírható vagy olvasható reális előfordulásai, realizációi; ezeket vokabulumoknak nevezük.

Ezután a kissé hosszúra nyúlt magyarázat után, vizsgáljuk meg az előbbi mondatot, amelynek a szavait az imént megszámoztuk. Remélem megértjük, hogy valamennyi számítás helyes volt: az első a mondat vokabulumait számolta meg (ezeknek a száma valóban 12), a második a mondat szóalakjait számolta meg (ezeknek a száma csakugyan 9), a harmadik pedig a szavakat számolta meg, melyeknek száma 6.

Ezekkel a dolgokkal azért foglalkoztam hosszabban, mert úgy vélem, hogy jelentőségük van a nyelvtani rendszerezésnél. Sőt erős a gyanúm, hogy éppen a nyelvtanírás főtárgyainak: a vokabulumoknak, a szóalakoknak és a szavaknak egymással való összekeverése gátolta a nyelvtani rendszer tisztulását.

A nyelvtanírásban tehát figyelniük kell először a *szavakra* („A”, „B” stb.-re), — az ezekkel foglalkozó fejezetet *szótannak* nevezhetjük, másodszer

a *szóalakokra* — velük („a”, „ak” stb.) a nyelvtannak az a része foglalkozik, amelyet *szóalaktannak* nevezhetünk, és végül a *vokabulumokra*; a nyelvtannak a velük foglalkozó részét az előzők mintájára *vokabulumtannak* nevezhetnők. A nyelvtanhoz tartozik ezenkívül fontos főcsoportként a szókapcsolatok ábrázolása. A nyelvtannak ezt a részét *szókapcsolás- (kombináció)-tannak* hívhatjuk, ha nem akarjuk a hagyományos *mondattan* elnevezést használni. (Nagy vonásokban) ez a nyelvtan váza.

Miféle dolgok fordulnak elő a *szótanban*? Világos, hogy nem tartozik oda a szavak felsorolása, miután az a *szótárak* feladata lett. De azért a szótannak marad elég tárgyalnivalója. Legfontosabb feladatai közé tartozik mindenekelőtt a *szófa-jok bemutatása* (meghatározása), amennyiben az illető nyelv szókinése szófajokra osztható. Nagy általánosságban a nyelvekben a következő szófajok vannak: *ragozható* és *nemragozható szavak*. Ragozásról vagy ragozhatatlanságról csak a szavak esetében beszélhetünk. A szóalakokról nem mondhatjuk, hogy azok ragozhatók vagy nem ragozhatók. Hasonlóképpen a vokabulumokról sem. Közös ragozási jelleg alapján a szavakat alcsoportokra oszthatjuk. Ha a finn nyelvet vesszük, abban három szófajt találunk: névszót, igét és partikulát. Más nyelvekben több szófaj is lehetséges, de ne felejtjük el, hogy a szófajokat másként nem szabad csoportosítani, mint a ragozásbeli ismertetőjegyek alapján. A szavakat nem csoportosíthatjuk jelentés vagy valamely mondattani sajátság alapján, mert a szavaknak nincsen jelentésük vagy mondattani sajátságuk. Jelentés vagy mondattani sajátság csak a vokabulumoknál található. Igen fontos fejezete a szótannak az, amely a *szóalkotás* módjaival foglalkozik. A nyelvnek nem minden szava idegen egymáshoz. A köztük észlelhető rokonságban lehet törvényszerűség és szabályszerűség. A szótannak foglalkoznia kell azzal a törvényszerű, kölesönös függő viszonyal, amely pl. a szóképzés terén mutatkozik. Eszerint a nyelvtanban a szóalkotást keretén belül kell lenni *képzéstannak*. A finn nyelvtanban pl. ez a fejezet igen terjedelmes, a finnben ugyanis számos származék képezhető ugyanabból az alapszóból. Ennek szemléltetésére megemlítem az alábbi esetet. Elelőtt 40 évvel az egyik újság pályázatot hirdetett a leghosszabb finn szóra (nem összetett, hanem képzett szóról volt szó). A pályázatot Kannisto Artur ismert finn nyelvész nyerte meg, az általa képzett szó összesen 103 betűből állt. A szóképzésen kívül a szóalkotásnak másféle módja is lehetséges, de részletekbe nem bocsátkozhatom, ezért ezt mellőzöm. A különféle szóalkotásmódok mind a szótanba tartoznak.

A nyelvtannak foglalkoznia kell még a szóalakokkal. A *szóalaktanban* a szóalakok keletkezését, azaz a ragozást kell tisztázni. A *ragozástan* a szóalaktan egyik fejezete. Ennek elengedhetetlen része a különféle szóalakcsoportokba tartozó szóalakrealizációk jelentésének ábrázolása. A szóalaktanban eszerint tisztázandó pl. az egyes számú és a többes számú alanyeset és annak szerepe, a birtokos eset és szerepe, a felszólító mód és szerepe stb.

Olyan gazdag ragozású nyelvben, mint a finn, a szóalaktan egyike a nyelvtan legterjedelmesebb fejezeteinek.

Szisztematikus sorrendben haladva eszerint a nyelvtanban tisztáznunk kell a *vokabulumokat* és a bennük előforduló törvényszerűségeket. Itt van pl. a vokabulumok képzése, amire legalábbis a finn nyelvtanban figyelmet kell fordítani. Erre vonatkozó fejezetnek is kell lenni a *vokabulumtanban*. Egy kis részletpéldája annak, hogy a finnben az alanyeset képviselőjéhez hozzácsatolhatjuk a *-ni* birtokos személyragot, miközben a vokabulum továbbra is alanyeset marad, pl. *talo* „ház”, *taloni* „házam, házaim”. Ugyanaz a birtokos személyrag előfordulhat számos más esetben is, pl. az ilyen inessivusragos alakokban is, mint *talossa* „házban”, *talossani* „házamban”. A jelen idő egyes szám 3. személyű igealakhoz pl. *tulee* „jön”, hozzáfűzhetjük a *-pa* módosító szócskát. Az új vokabulum továbbra is jelen idő egyes 3. személy (*tuleepa* „jön bizony”) stb. A vokabulumok vizsgálata során azok szerkezetében felismerhetünk bizonyos céltudatos vonásokat, így pl. egyes alkatrészek, ismétlődő hangcsoportok, avagy — írott nyelv esetén — betűk előfordulását. Ugyanígy megfigyelhető, hogy ezeknek a hangoknak vagy betűknek közel sem az összes kapcsolódásai fordulnak elő az illető nyelv vokabulummaiban.

A hangok használatában — hogy tovább folytassam ezt a példát — lehetnek még más törvényszerűségek is. A vokabulumok szerkezetét jellemozheti pl. a magánhangzóilleszkedés. Előfordulhat olyan törvényszerűség is, hogy egyetlen szótag sem kezdődhetik egynél több mássalhangzóval. A vokabulumtanban eszerint megkülönböztethetünk külön szerkezetant. Ezt rendszeren *hangtan*nak nevezik. A hangtanon kívül áll, de ahhoz kapcsolódik a nyelvtannak egyik fejezete, amelyet *helyesírás*tanak hívnak. Ezt főleg azért fűzik a nyelvtanhoz, mert a nyelvtan tulajdonképpen két nyelv nyelvtana egyidejűleg: egyrészt a beszélt, másrészt a megfelelő írott nyelv nyelvtana. A helyesírás tan élenjáró feladata annak a kimutatása, hogy a két nyelv (a beszélt és az írott nyelv) megfelel egymásnak, úgyhogy a tulajdonképpeni nyelvtanban nem szükséges állandóan külön foglalkozni a két nyelvvel, elegendő, ha csupán az egyikről beszélünk. A helyesírás tan tájékoztat afelől, hogyan kell az egyik nyelvről mondottakat alkalmazni a másik nyelvre. Tájékoztat azonkívül az írott nyelvnek azon elemeiről is, amelyeknek a beszélt nyelvben nincs megfelelőjük (pl. az írásjelekről). Igen fontos szakasz a vokabulumok tárgyalásában a különféle *vokabulumfajok* leírása. Vokabulumfaj általában sokkal több van, mint szófaj, és ugyancsak több, mint szóalakfajta. A vokabulumokat ugyanis többféle szempontból csoportosíthatjuk. Jelentés-tani szempontból számos csoport különböztethető meg. Gondoljunk pl. a *situatívákra*, vagyis a helyzetet jelentő vokabulumokra, a *relációvokabulumokra*, amelyek valamilyen viszonyt jelentenek. Gondoljunk továbbá a *partitív* és *impartitív* vokabulumokra, amelyeknek a finn nyelvtanban fontos szerepük

van és amelyek osztályozása a vonatkozó tárgy oszthatósága vagy oszthatatlansága alapján történik. Gondoljunk végül az interjekciókra (indulatszókra), amelyeknek nincsen jelentésük. Mondattani szempontból megint más vokabulumcsoportok különböztethetők meg. Ezek közül megemlítem például a főneveket, *substantívumokat*, amin a finn nyelvben azokat a vokabulumokat értjük, amelyeknek egyeztetett tartozéka van, vagy lehet. Ilyenek még az *adverbiák*, vagyis olyan vokabulumok, amelyeknek — hogy továbbra is a finn nyelv területén maradjak — jellemző sajátosságuk, hogy semmi körülmények közt sincs egyeztetett jelzőjük, sem pedig őket magukat nem egyeztetjük más vokabulumokkal, valamint az is jellemző rájuk, hogy csak egyoldalú kiegészítést igényelnek.

Mivel előadásomban említettem a szófajokat, szabad legyen ehhez még egy apró megjegyzést fűznöm. Mint tudjuk, a nyelvtanokban gyakran beszélünk az úgynevezett szófajokról. A szokásos szófajosztályozás hibája, hogy annak megalkotásakor nem voltak tekintettel arra, hogy milyen „szavakat” osztályozunk: szavakat-e, szóalakokat-e, vagy vokabulumokat-e. Magától értetődik: az osztályozás sikerének előfeltétele az, hogy tudjuk, mit osztályozunk. Gyakran találkozunk olyan félfogással, amely a szófajosztályozás főhibáját abban látja, hogy az osztályozandókat hol ebből, hol amabból a szempontból vizsgálják, és az osztályozás éppen emiatt zavaros. Ezt az eljárást azonban nem tarthatom hibának, mert a nyelv anyagát igenis minden lehetséges szempontból vizsgálni kell. Lényeges hiányosság ezzel szemben az, hogy azt az osztályozást, amely csak a szavakra vonatkozhatik, kiterjesztik a vokabulumokra is, és megfordítva.

A nyelvten negyedik nagy fejezete a *szókapcsolástan* vagy *syntaxis* a szókombinációk végtelen sokaságának áttekintésére törekszik. Ennek a feladatnak az elvégzése a különféle kombinációk szerkezetének ismertetésével történik. Bár kombináció végtelen sokféle lehetséges, szerkezetileg eltérő szókombináció aránylag kevés van. Egyszerű szófelrolásokon kívül találunk olyan szókombinációkat, amelyeknek tagjai *mellérendeltek* vagyis *parataktikusak*, mintegy ugyanolyan értékűek. Az egyenértékűség ebben az esetben azt jelenti, hogy az illető vokabulum viszonya valamely harmadik vokabulumhoz ugyanaz, pl. a következő vokabulumsorozatban: *Találkoztam a nővéremmel és fivéremmel* paratagma a *nővéremmel és fivéremmel*; mindkettő viszonya a *találkoztam* vokabulumhoz ugyanaz. Vannak továbbá olyan vokabulumegyhüttesek, amelyek tagjainak különböző szintaktikus jellege van. Az egyik tag, az úgynevezett hangadó vagy fővokabulum meghatározza az egész vokabulumcsoport mondattani sajátosságait, míg a többi vokabulum, azaz a fővokabulum függvényei a kérdéses szempontból jelentéktelenek. Az ilyen vokabulumegyhütest — mint ismeretes — *alárendeltnek* vagy *hipotaktikusnak*, röviden *hipotagmának* nevezik. Pl. a *Találkoztam legidősebb fivéremmel (bátyámmal)* mondatban a *legidősebb és fivéremmel (bátyámmal)* vokabulumok

együttese hipotaktikus, és ugyanakkor a *legidősebb fivéremmel (bátyámmal)* vokabulumegyüttes és a *találkoztam* vokabulum bővebb együttes (csoport). A harmadik vokabulumegyüttes-fajta az ún. *nexus*. Ennek tagjai sem mellérendelt, sem alárendelt viszonyban nincsenek. A *nexus* mondattani jellege más, mint a tagoké. Így pl. a következő *nexus* *Joku tulee* „Valaki jön” nem fordulhat elő bővebb együttesként ugyanolyan módon, mint az egyes tagok: a *valaki* és a *jön*. Pl. egy ilyen összetett mondatban *Azt hiszem, hogy valaki jön* a vokabulumok közül egyik sem tekinthető tárgynak, azok együttese viszont tárgy. Másfajta *nexus* van a következő finn mondatban *Luulen jonkun tulevan*, amelyben a *jonkun tulevan* tárgyként szereplő participiális szerkezetet alkot. Ezeket a különféle szerkezeteket vizsgálja és írja le a mondatban. A finn nyelv területéről megemlítek még egy tipikus mondattani szabályt példaként arra, hogy mit kell a kombinációtannak tartalmaznia. A határozók jelentéstani és mondattani sajátásaik alapján három csoportra oszlanak: materiális határozók, mint pl. *nyt* „most” (ezek főleg igevokabulumokat határoznak meg), intenzitáshatározók, pl. *aika* „meglehetősen” (csak melléneveket és anyagi határozókat határoznak meg, pl. *aika pieni* „meglehetősen kicsiny”, *aika hyvin* „meglehetősen, elég jól”) s végül módhatározók, amelyekkel egész mondatokat, materiális és intenzitáshatározókat, poszt- és prepozíciókat, substantivumokat, jelzőt, igei vokabulumot és számneveket lehet módosítani. A mondattannak vizsgálni kell még a különféle vokabulumegyüttesekben előforduló egyeztetéseket. Ugyanígy a beszédben kötetlen kongruencia-helyzetben, mintegy extrapozícióban levő elemek vizsgálata is természetesen helyet kap a mondatban, minthogy ezek az elemek éppen bizonyos vokabulumegyüttesekkel kapcsolatban fordulnak elő szabad (kötetlen) helyzetben. Ezzel felsoroltam egy sereg mondattani kérdést, amelyekkel a nyelvtannak természetszerűen foglalkoznia kell.

De hátra van még egy kérdés: hová kerül mindezeken után maga az úgynevezett mondat? A mondat tárgyalásának helye a nyelvtanban nyilvánvalóan attól függ, mit nevezünk mondatnak. Ha mondatnak nevezük azt a képződményt, amelyet fentebb *nexus*-nak mondtam, akkor az elhelyezés kérdése máris megoldódott. De a magam részéről *Finn nyelvtanomban* akként jártam el, hogy mondatnak tekintettem minden olyan vokabulumot vagy vokabulumegyüttest, amely előfordulási környezetéből önálló, érthető egészként válik ki, úgyhogy az esetleg azt megelőző beszéd vagy írás, valamint az esetleg azt követő beszéd vagy írás közelebből vagy a megelőző, vagy a következő egészhez tartozik. Ezzel egyáltalán nem állítom azt, hogy a beszéd mindig mondatokban történik. Ellenkezőleg! A különféle mondatok határai gyakran annyira elmosódnak, hogy mondatonként előrehaladó folyamatról bajos beszélni. Másfelől tény az, hogy az empirikus tapasztalat során gyakran van dolgunk olyan nyelvi egységekkel, amelyek az előbbi meghatározással jellemezhetők. Az ilyen mondatok állhatnak egy vokabulumból éppenúgy,

mint több vokabulumból. Az előbbi esetben azok tárgyalásának megfelelő helye a szótan, az utóbbi esetben pedig a mondattan.

Ilyennek gondolom a nyelv rendszeres leírását, azaz a nyelvtan vázát. De teljesen lehetségesnek tartom, hogy valaki a hagyományos rendszernek és leírásmódnak vagy más attól eltérő leírásmódnak nagyobb teret juttat, mint ahogyan én tettem munkámban. Semmi akadálya nincsen pl. annak, hogy a nyelvtan olyan külön fejezettel kezdődjék, amelynek neve hangtan. De szerintem fontos, hogy az általunk választott leírásmód javára ne tegyünk olyan engedményeket, amelyek akadályoznák a dolgok helyes megértését és tárgyalását. Ha pl. szavakat ábrázolunk ott, ahol voltaképpen vokabulumokat kellene ábrázolni, átléptük a megengedett határt, és nyelvtanunk homályos, zavaros és hiányos lesz, ami egyébként elkerülhető lett volna.